

درس دوازدهم : پراکندگی و نقش شهرها

پراکندگی شهرها

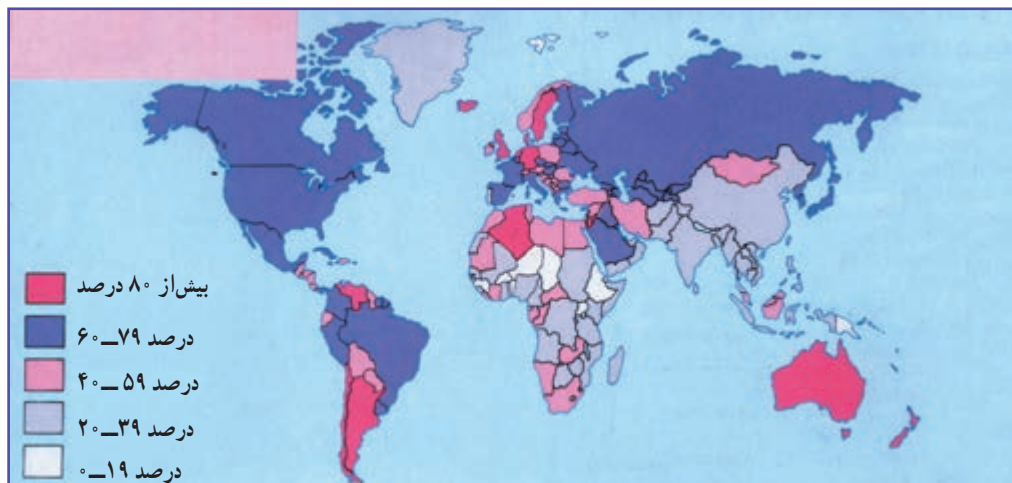
پس از وقوع انقلاب صنعتی، تعداد شهرها و جمعیت شهری ابتدا در اروپا و پس از جنگ جهانی دوم در سایر نواحی جهان افزایش یافت.

به شکل ۱ توجه کنید. آیا رشد جمعیت شهری یا سطح شهرنشینی در همه جای جهان یک نواخت است؟

● در کشورهای توسعه یافته آمریکای شمالی، شمال غرب اروپا و اقیانوسیه، بیش از ۷۵ درصد مردم در شهرها زندگی می‌کنند. در حالی که در کل کشورهای در حال توسعه ۴۱ درصد

یکی از مهم‌ترین پدیده‌های قرن بیستم، افزایش تعداد شهرهای جهان است. در اوایل قرن بیستم فقط ۱۵ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کردند اما در قرن بیست و یکم، میزان شهرنشینی به حدود ۵۰ درصد رسیده است. از زمان پیدایش اولین تمدن‌های بشری شهرهای مهمی در نواحی مختلف سطح زمین پدید آمدند ولی رشد شهرها و شهرنشینی به مفهوم گسترده آن در قرن نوزدهم با وقوع انقلاب صنعتی در انگلستان آغاز شد.

منظور از اصطلاح شهرنشینی افزایش نسبت جمعیت شهرها و شهرک‌های یک کشور یا ناحیه به روستاهای آن است.

شکل ۱- نقشه پراکندگی جمعیت شهری جهان در سال ۱۹۹۰ میلادی به درصد

بیشتر بدانیم

برخی معتقدند که مفهوم شهرنشینی با شهرگرایی تفاوت دارد. شهرنشینی نسبت جمعیتی است که در شهرها زندگی می‌کنند اما شهرگرایی با تغییراتی در ارزش‌ها، آداب و رسوم و رفتارها و شیوه زندگی همراه است. به همین دلیل، ممکن است در کشوری سهم شهرنشینی زیاد باشد اما آن کشور در سطح پایین شهرگرایی قرار بگیرد، مانند برخی کشورهای در حال توسعه مثل قاهره. جمعیت این شهرها را اغلب مهاجران روستایی تشکیل می‌دهند که به رفتارها و فرهنگ روستایی خود پای بند مانده‌اند.

مردم ساکن شهرها هستند.

جدول ۲- درصد جمعیت شهری در نواحی مختلف جهان

نواحی	سال		
	۱۹۸۰	۲۰۰۰	۲۰۲۰
کشورهای توسعه یافته	۷۱	۷۶	۸۱
کشورهای درحال توسعه	۲۹	۴۱	۵۲
آمریکای شمالی	۷۴	۷۷	۸۲
اروپا	۶۹	۷۵	۸۰
اقیانوسیه	۷۱	۷۰	۷۲
آسیا	۲۷	۳۸	۵۰
آمریکای مرکزی	۶۰	۶۸	۷۳
آمریکای جنوبی	۶۸	۸۰	۸۵
آفریقا	۲۷	۳۸	۴۹
جهان	۳۹	۴۷	۵۷

البته در بین کشورهای درحال توسعه نیز از این نظر تفاوت‌های چشم‌گیری وجود دارد. به جدول ۲ توجه کنید و درصد جمعیت شهری امریکای لاتین (امریکای مرکزی و جنوبی) را با آسیا و آفریقا مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

● در کشورهای درحال توسعه، روند شهرنشینی بسیار سریع بوده و طی چند دهه اخیر رشد چشم‌گیری داشته است.

در این کشورها، علت اصلی رشد سریع شهرنشینی علاوه بر رشد طبیعی جمعیت شهری، عامل مهاجرت زیاد از روستاها به شهرها بوده است. به این ترتیب که با توسعه صنعتی، کارخانه‌ها به نیروی کار نیاز پیدا کردند و در نتیجه، روستاییان برای دریافت دستمزد بیشتر و خدمات و تسهیلات بهتر به نواحی شهری به‌خصوص شهرهای بزرگ مهاجرت نمودند.

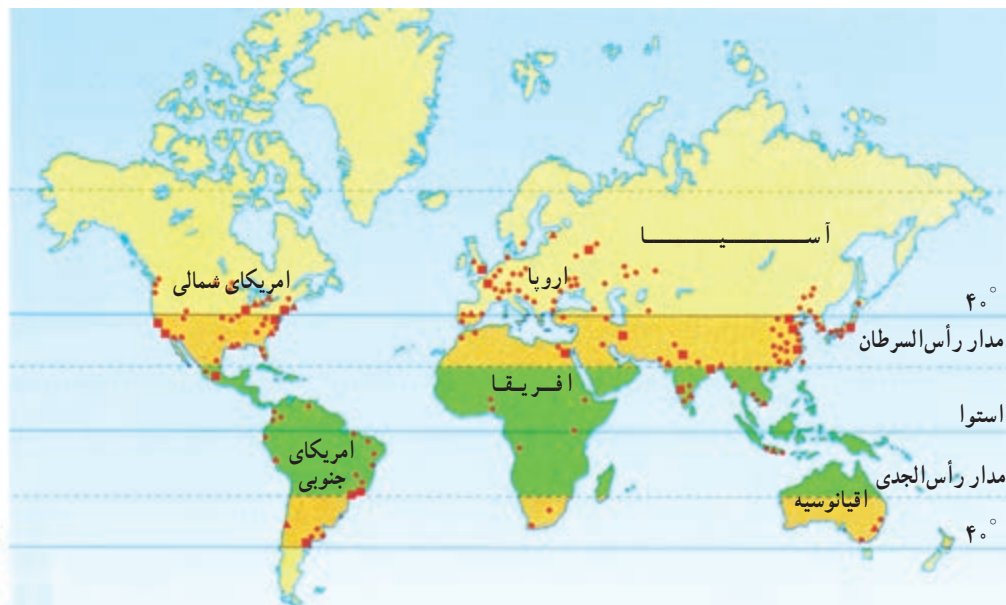
● به عکس، در کشورهای توسعه یافته در یکی دو دهه اخیر، حرکت جمعیت از شهرهای بزرگ به مکان‌های کوچک‌تر یا روستاها و مزارع آغاز شده است. به این پدیده شهرگزیزی* می‌گویند.

افزایش شهرهای میلیونی

● تا ۱۵۰ سال پیش، فقط دو شهر میلیونی پاریس و لندن در جهان وجود داشت؛ اما تعداد این گونه شهرها در سال ۱۹۹۰ میلادی به ۲۸۶ شهر رسید. به‌علاوه، در این مدت تعداد شهرهایی

که بیش از ۵ یا ۱۰ میلیون نفر جمعیت دارند، به‌سرعت افزایش یافته است.

● به نقشه ۳ توجه کنید. تا ۶۰ سال پیش، شهرهایی که بیش از یک میلیون نفر جمعیت داشتند، در کشورهای توسعه یافته و در عرض‌های جغرافیایی منطقه معتدل (بالای ۴۰ درجه شمالی) در نیم‌کره شمالی قرار داشتند ولی از آن زمان به بعد، نسبت شهرهای پرجمعیت میلیونی در کشورهای درحال توسعه و در منطقه استوایی افزایش یافته است.

شکل ۳- نقشه براکندگی شهرهای بیش از یک میلیون نفر در جهان در سال ۲۰۰۹ میلادی

● پیش‌بینی می‌شود روند شهرنشینی در جهان همچنان به سرعت ادامه یابد. در ۲۵ سال آینده، کل جمعیت شهری جهان از ۲/۴ میلیارد نفر به ۵ میلیارد نفر افزایش خواهد یافت و جمعیت شهری آمریکای لاتین، آسیا و آفریقا نیز دوبرابر خواهد شد.

جدول ۴- شهرهای بیش از ده میلیون نفر جهان در سال ۱۹۹۹ میلادی

رتبه	شهر	کشور	جمعیت به نفر
۱	توکیو	ژاپن	۲۶۳۵۶۰۰۰
۲	مکزیکوسیتی	مکزیک	۱۷۹۰۰۰۰۰
۳	سائوپائولو	برزیل	۱۷۸۴۲۰۰۰
۴	بمبئی	هند	۱۷۵۲۶۰۰۰
۵	نیویورک	ایالات متحده آمریکا	۱۶۵۷۸۰۰۰
۶	لس‌آنجلس	ایالات متحده آمریکا	۱۳۰۱۷۰۰۰
۷	شانگهای	چین	۱۲۹۰۲۰۰۰
۸	لاگوس	نیجریه	۱۲۷۶۳۰۰۰
۹	کلکته	هند	۱۲۷۰۷۰۰۰
۱۰	بوئنوس آیرس	آرژانتین	۱۲۴۲۳۰۰۰
۱۱	داکا	بنگلادش	۱۱۷۲۶۰۰۰
۱۲	کراچی	پاکستان	۱۱۳۶۳۰۰۰
۱۳	دهلی	هند	۱۱۳۴۵۰۰۰
۱۴	ازاکا	ژاپن	۱۱۰۱۶۰۰۰
۱۵	پکن	چین	۱۰۸۲۵۰۰۰

قاره‌های جهان
آمریکای شمالی
آفریقا
آمریکای لاتین
آسیا

شهرهای جاکارتا (اندونزی)، مانیل (فیلیپین)، ریدونژانیرو (برزیل) و قاهره (مصر) در ردیف‌های بعدی قرار دارند.

- ۱- اصطلاح شهرنشینی را تعریف کنید.
- ۲- چرا ساخت سنی جمعیت در شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه، جوان است؟
- ۳- به جدول ۴ توجه کنید و به این سؤال‌ها پاسخ دهید:
- الف: پرجمعیت‌ترین شهر جهان در سال ۱۹۹۹ میلادی چه نام دارد؟
- ب: شهرهایی با جمعیت بیش از ده میلیون نفر، بیشتر در کدام قاره‌ها قرار دارند؟

- ✳ کار و تمرین با نقشه
- الف: نام پرجمعیت‌ترین شهرهای جهان را که در جدول ۴ آمده است، روی نقشه بنویسید.
 - ب: آیا اغلب شهرهای پرجمعیت جهان بندر هستند؟

مادرشهر (متروپل) چیست؟

بالاخره شهرهای پرجمعیت و مهم جهان در گروه مادر شهرها قرار می‌گیرند.

در اغلب مادرشهرها تراکم بیش از حد جمعیت و انواع آلودگی‌ها مشاهده می‌شود؛ چرا؟ آیا می‌توانید سه مادر شهر (متروپل) در ایران را نام ببرید؟

مادرشهر یا متروپل، شهر یا سکونتگاه اصلی یک کشور یا ناحیه است که معمولاً بر سایر سکونتگاه‌ها برتری دارد. این شهر ممکن است پایتخت یا شهر مهمی باشد که به‌عنوان مرکز حکومتی، مذهبی، فرهنگی یا تجاری در حال فعالیت است. بنابراین، پایتخت‌ها، مراکز استان‌ها و ایالت‌ها در یک کشور و

شکل ۵ - بخش مرکزی هنگ‌کنگ

حومه‌نشینی

حومه‌ها به‌صورت منطقه‌ای مسکونی - خوابگاهی درمی‌آیند. ● حومه‌ها انواع مختلفی دارند: حومه‌های خوابگاهی، حومه‌های صنعتی، حومه‌های فقیرنشین یا نروتمندنشین، حومه‌های داخلی که به شهر متصل‌اند و حومه‌های خارجی که در آن سوی مرز اداری شهرداری‌ها بنا می‌شود.

به بخش‌های پیرامونی یک شهر حومه گفته می‌شود. با افزایش شهرنشینی در دو قرن اخیر، شهرها از نظر فیزیکی گسترش یافتند و حومه‌های شهری شکل گرفتند. حومه‌نشینان از نظر اشتغال و مصرف کالاها و خدمات به شهر وابسته‌اند و اغلب

شکل ۶ - حومه یک شهر

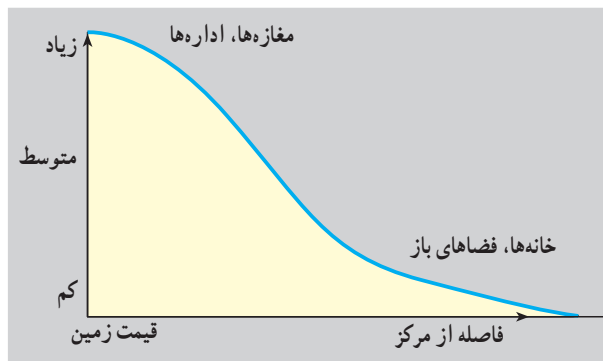
و اُزاکا - کوبه در ژاپن از مهم‌ترین نمونه‌های این پدیده‌اند. آیا می‌توانید محدودهٔ این مگالاپلیس‌ها را روی یک نقشهٔ جهان‌نما نشان دهید؟

قارهٔ آسیا با داشتن بیشترین متروپل‌ها و مگالاپلیس‌ها مقام اول را در جهان دارد.

بخش مرکزی تجارت شهر چه ویژگی‌هایی دارد؟

اگر شهر را به موجودی زنده و فعال تشبیه کنیم، بخش مرکزی هر شهر قلب آن خواهد بود.

به نمودار شکل ۸ توجه کنید. در بخش مرکزی شهر، هستهٔ اصلی فعالیت‌های اقتصادی و تجاری متمرکز شده است.

شکل ۸ - نمودار رابطهٔ قیمت زمین با فاصله از بخش مرکزی شهر

● مهم‌ترین عامل توسعهٔ حومه‌نشینی، بهبود وسایل حمل و نقل است. با احداث بزرگراه‌ها، افزایش تعداد اتومبیل‌های شخصی و وسایل حمل و نقل عمومی و نیز توسعهٔ عوامل ارتباطی نظیر تلفن امکان اقامت مردم در پیرامون شهرها فراهم شده است. آلودگی محیط داخل شهرها نیز مردم را به حومه‌نشینی تشویق می‌کند.

زنجیرهٔ مادرشهرها چگونه پدید آمده است؟

گاه در نتیجهٔ توسعهٔ وسایل ارتباطی و حمل و نقل، حومه‌ها و شهرک‌های یک مادرشهر با حومه‌ها و شهرک‌های یک مادرشهر دیگر پیوند می‌خورند و از پیوند آنها زنجیره‌ای از مادرشهرها به وجود می‌آید که در اصطلاح جغرافیایی به آن مگالاپلیس می‌گویند.

مگالاپلیس‌ها معمولاً شکل خطی یا کریدوری دارند و ممکن است در طول سواحل یا حوضه‌های انواع منابع معدنی شکل بگیرند. در مگالاپلیس‌ها جمعیت بسیار انبوه است و تراکم بانک‌ها، شرکت‌ها، سازمان‌ها، ساختمان‌های تجاری بلندمرتبه و انواع وسایل حمل و نقل وجود دارد.

در حال حاضر، مگالاپلیس شمال شرق ایالات متحدهٔ آمریکا (از بُستن تا واشنگتن) و مگالاپلیس توکیو - یوکوهاما

شکل ۷ - بخش مرکزی (C.B.D.) شهر تورنتو - کانادا

جمعیت در ساعات معینی از روز به بیشترین حد می‌رسد. در مقابل، این بخش شهر شب‌ها خالی از جمعیت است؛ مثلاً در نیویورک روزانه حدود سه میلیون نفر برای انجام دادن کارهای روزانه به بخش مرکزی شهر مراجعه می‌کنند. بخش مرکزی معمولاً دارای واحدهای مسکونی کم و قدیمی یا خالی از واحدهای مسکونی است.

برخی از شهرهای بزرگ جهان مانند توکیو و لندن بیش از یک بخش مرکزی (C.B.D) دارند.

کارکردهای این بخش متنوع است. بخش مرکزی شهرهای بزرگ کانون اصلی معاملات اقتصادی، بانک‌ها، شرکت‌های بیمه، بنگاه‌های حمل و نقل، بناهای تاریخی، کلیساها یا مساجد قدیمی، سینماها و تئاترها، شرکت‌های چاپ و نشر، کتاب و روزنامه، ادارات دولتی و ساختمان‌های تجاری عظیم است.

به همین دلیل، قیمت زمین در این ناحیه شهر گران است و برای مالکیت آن رقابت شدیدی وجود دارد.

در بخش مرکزی شهرها ترافیک سنگین است و تراکم

- ۱- چرا مردم مایل به سکونت در بخش مرکزی شهرها نیستند؟
- ۲- چرا اغلب ساختمان‌های بخش مرکزی شهرها بلندمرتبه و چندطبقه است؟
- ۳- دو مگالاپلیس مهم جهانی را نام ببرید.
- ۴- چه عواملی موجب توسعه حومه‌نشینی شده است؟
- ۵- آیا می‌توانید بگویید در بخش مرکزی شهرهای قدیمی ایران چه بناهایی مشاهده می‌شود؟

تحقیق کنید

۱- خیابان اصلی بخش مرکزی شهر محل زندگی شما چه نام دارد؟ به این خیابان بروید و با توجه به مشاهدات خود، چند ساختمان اداری یا تجاری مهم، بنای تاریخی یا مذهبی و ... را نام ببرید. سپس به سمت خارج از خیابان اصلی قدم بزنید و تغییراتی را که در کاربری زمین مشاهده می‌کنید، توصیف نمایید. گزارش خود را به کلاس ارائه دهید.

۲- درباره یکی از حومه‌های شهر محل زندگی خود تحقیق کنید و گزارشی بنویسید. در گزارش خود به پرسش‌هایی نظیر نوع حومه (صنعتی، خوابگاهی، فقیرنشین و...)، نوع تجهیزات و وسایل حمل و نقل که حومه را به شهر مربوط می‌کند، نوع تأسیسات یا خدماتی که در حومه وجود ندارد و ساکنان مجبور به تأمین آن از شهر هستند و ... پاسخ دهید.

نقش شهر

اداری سیاسی، بندری، ارتباطی، صنعتی، معدنی، مذهبی، هنری و توریستی و بازرگانی را بررسی می‌کنیم.

● **شهرهای اداری — سیاسی:** این شهرها اغلب پایتخت، مراکز استان‌ها یا ایالت‌ها و مادرشهرهای ناحیه‌ای هستند و نقش مهم آنها اداره و کنترل سیاسی و اداری کشور یا ناحیه است.

هر شهر دارای نوعی عملکرد و کار اصلی است. جغرافیدانان شهرهایی را که از نظر عملکرد یا نقش، ویژگی‌های مشابهی دارند، به گروه‌هایی تقسیم می‌کنند. این طبقه‌بندی‌ها براساس دیدگاه و نگرش جغرافیدانان باهم متفاوت است. در این جا برخی از عمده‌ترین نقش‌های شهری شامل نقش‌های

شکل ۹- شهر بندری، نیوزیلند

از صاحبان صنایع کارخانه‌های خود را در نواحی پرجمعیت و پرمصرف بنا می‌کنند.

شکل ۱۱- شهر صنعتی، انگلستان

وزارت‌خانه‌ها و اداره‌های مهم دولتی و سفارت‌خانه‌ها در این شهرها مستقر شده‌اند.

● **شهرهای بندری** : این شهرها در کنار سواحل دریاها و رودها شکل می‌گیرند و معمولاً در پیرامون تأسیسات بندری -یعنی جایی که مواد اولیه و کالاها از خشکی به آب یا برعکس حمل می‌شوند - توسعه می‌یابند. در این شهرها معمولاً آبنارها، کارگاه‌های ساخت و تعمیر کشتی، ساختمان بانک‌ها، بیمه و گمرک وجود دارد.

● **شهرهای ارتباطی** : این شهرها معمولاً در کنار جاده‌های ارتباطی مهم یا نقاطی که چند راه به یکدیگر می‌پیوندند، قرار گرفته‌اند و در نتیجه این امر توسعه یافته‌اند. آیا می‌توانید بگویید کدام شهرهای ایران در اثر این پدیده گسترش یافته‌اند؟

● **شهرهای صنعتی** : این شهرها به دلیل وجود صنایع خاص رشد و توسعه یافته‌اند. البته در شکل‌گیری شهرهای صنعتی، عوامل مختلفی دخالت دارد و همه شهرهای صنعتی در مجاورت منابع طبیعی یا مواد اولیه به‌وجود نمی‌آیند؛ مثلاً برخی

شکل ۱۰- شهر معدنی بوت (مس)، ایالت مونتانا، آمریکا

شکل ۱۲ - شهر علمی تسوکوبا (ژاپن)

امروزه تلاش دولت‌ها برای این است که کارخانه‌ها به خارج از محدوده شهرها انتقال یابند و فقط مراکز تحقیقاتی و آزمایشگاهی یا خدماتی و اداری آنها در داخل شهرها مستقر باشند.

● **شهرهای معدنی:** استخراج معادن موجب جذب نیروی انسانی به یک ناحیه می‌شود و در نتیجه، شهرهای معدنی به وجود می‌آیند. اگر در شهرهای معدنی صنایع تبدیلی ایجاد نشود و ذخیره معادن به پایان برسد، پدیده مهاجرفرستی شکل می‌گیرد. در این صورت، ممکن است شهر به محل سکونت بازنشستگان تبدیل شود.

● **شهرهای دانشگاهی:** در این شهرها مجتمع‌های بزرگ دانشگاهی، کتابخانه‌ها و آزمایشگاه‌های مختلف، انتشارات، محلات مسکونی دانشجویان و استادان وجود دارد.

برخی از این شهرها وسعت کمی دارند ولی به دلیل وجود دانشگاه‌های معتبر پرجمعیت‌اند و از ملیت‌های مختلف دانشجوی می‌پذیرند. چرا در هنگام تعطیلات دانشگاهی، این گونه شهرها چهره ساکت و خاموشی به خود می‌گیرند؟

جدول ۱۳ - شهرهایی با نقش‌های مختلف

نقش شهر	مثال
اداری - سیاسی	- تهران (ایران)، آنکارا (ترکیه)، مسکو (روسیه)، نیویورک (مقر سازمان ملل متحد در آمریکا)
بندری	- بندر امام خمینی و بندر خرمشهر (ایران)، بندر هنگ‌کنگ (هنگ‌کنگ)
ارتباطی	- پاریس (فرانسه)
صنعتی	- تهران (ایران) استقرار صنایع سبک در اطراف شهر، منچستر (انگلستان) صنایع نساجی
معدنی	- ژوهانسبورگ (آفریقای جنوبی) استخراج معادن طلا، مسجد سلیمان و آبادان (ایران) استخراج نفت
مذهبی	- مشهد و قم (ایران)، لورد (فرانسه)، بنارس (هند)
دانشگاهی	- کمبریج (انگلستان)، برکلی (کالیفرنیا، ایالات متحده آمریکا)
موزه‌ای و هنری	- رم (ایتالیا)، پاریس (فرانسه)
توریستی	- سن موریتز (سوئیس)، سرعین (ایران)، نیس (فرانسه)
بازرگانی	- قشم و کیش (ایران)

جشنواره‌ها به این گونه شهرها می‌آیند. نمایشگاه‌های بزرگ، موزه‌ها و آثار تاریخی و انجمن‌های ادبی و اقامتگاه‌های هنرمندان در این شهرها مشاهده می‌شود.

برخی از شهرهای موزه‌ای و هنری به دلیل داشتن آثار تاریخی و معماری متعدد خود در حکم موزه‌اند و به آنها موزه شهر می‌گویند، مانند اصفهان (ایران)، فلورانس و ونیز (ایتالیا).

● **شهرهای مذهبی:** این شهرها به دلیل وجود اماکن مقدس و زیارتگاه‌ها توسعه می‌یابند. چرا جمعیت بعضی از شهرهای مذهبی در فصول یا زمان‌های معینی به چند برابر افزایش می‌یابد؟ در این شهرها علاوه بر مکان‌های مقدس، مراکز آموزشی در زمینه‌های دینی یا مراکز خدماتی مربوط به زائران نیز به وجود می‌آید.

● **شهرهای موزه‌ای و هنری:** در این شهرها جشنواره‌های بزرگ هنری برگزار می‌شود و همه‌ساله عده زیادی جهت بازدید از

● **شهرهای توریستی** : این شهرها به دلیل وجود جاذبه‌های گردشگری توسعه و رونق یافته‌اند. به نظر شما چه پدیده‌هایی در سیمای شهرهای توریستی منعکس می‌شود؟ آیا می‌توانید چند شهر با نقش توریستی در ایران مثال بزنید؟ برخی از شهرهای توریستی به دلیل داشتن امکانات و جاذبه‌های گردشگری و مناسب بودن شرایط آنها برای ورزش‌های زمستانی رونق یافته‌اند و به برف شهرها (مانند سن‌موریتز در سوئیس) معروف‌اند. برخی از آنها به دلیل داشتن آب‌های معدنی و برخی دیگر به دلیل آب و هوای سالم به محل تجمع بازنشستگان مرفه تبدیل شده و در نتیجه، توسعه یافته‌اند.

شکل ۱۴- اصفهان - موزه شهر

● **شهرهای بازرگانی** : مهم‌ترین نقشی که شهرها از ابتدا به عهده داشته‌اند، بازرگانی یعنی - جمع‌آوری مواد اولیه از روستاهای اطراف و توزیع کالاها ساخته شده در شهر و نواحی اطراف - بوده است. شهرها تقریباً هر نقش و وظیفه‌ای که داشته باشند، نمی‌توانند از فعالیت‌های بازرگانی دور بمانند. وجود بازارهای بزرگ و متنوع و مغازه‌های عمده فروشی و خرده فروشی از ویژگی‌های یک شهر بازرگانی است. گاهی توسعه وسایل حمل و نقل و راه‌ها در گسترش این گونه‌شهرها مؤثر واقع می‌شود.

درباره نقش شهرها به این نکته‌ها توجه کنید :

- امروزه اغلب شهرها چند نقش دارند و این نقش‌ها را با هم ایفا می‌کنند.
- نقش شهرها در چهره و سیمای آنها منعکس می‌شود. سیمای یک شهر دانشگاهی با یک شهر معدنی تفاوت دارد.
- ممکن است نقش شهر در طول زمان تغییر کند یا تکامل و توسعه یابد، مثلاً یک شهر صنعتی به تدریج نقش‌های اداری و سیاسی را نیز به عهده بگیرد.

۱- کدام نقش تقریباً در همه شهرها وجود دارد؟
 ۲- در کدام نوع شهرها جمعیت در فصول یا زمان‌های خاصی افزایش می‌یابد؟ سه شهر با سه نقش متفاوت را مثال بزنید.

۳- سیمای شهرهای دانشگاهی را با شهرهای بندری مقایسه کنید.

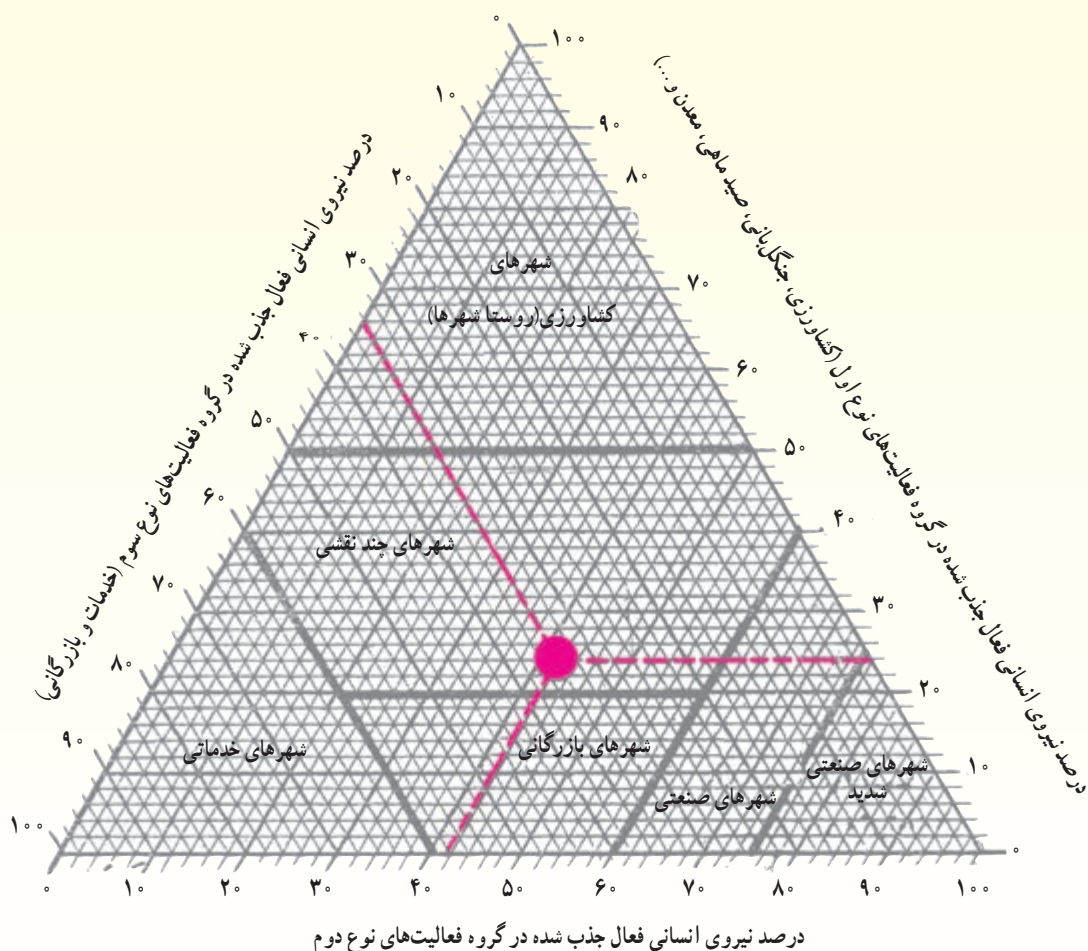
۴- نقش عمده هر یک از شهرهای زیر را بنویسید.

مسجد سلیمان ()	کمبریج ()	سن‌موریتز ()
بنارس ()	رُم ()	هنگ کنگ ()

بیشتر بدانیم

جغرافیدان‌ها برای تعیین نقش شهر، روش‌های مختلفی را ابداع کرده‌اند. این روش‌ها بیشتر بر پایه ریاضی و آمار قرار دارد. در تعیین نقش شهر به نیروی انسانی فعال که به مشاغل مختلف جذب شده‌اند، توجه می‌شود؛ مثلاً براساس روش «چانسی هاریس» در شهرهایی که معدنچیان بیش از ۱۵ درصد کل مزدبگیران را تشکیل می‌دهند، نقش شهر، معدنی خواهد بود.

براساس روش اجرایی «ژاکلین بوژوگاریه» و «ژرژ شابو» نیروهای سه‌گانه مشاغل اجتماعی را بر مبنای درصد روی یک مدل به صورت دیاگرام سه‌گوش* که برحسب قرارداد، به شش بخش نامساوی و نامشابه تقسیم شده است، قرار می‌دهند. نقطه تلاقی خطوط درصدها، بیانگر نقش جغرافیایی آن شهر است. در این تصویر، چون ۲۴ درصد نیروی جذب شده در گروه فعالیت‌های نوع اول و ۴۲ درصد در گروه فعالیت‌های نوع دوم و ۳۴ درصد در گروه فعالیت‌های نوع سوم جذب شده‌اند، شهر چند نقشی است.

درس سیزدهم : رشد سریع شهرنشینی چه مشکلاتی به وجود می آورد؟

طی بیست سال (۹۰-۱۹۷۰) از هفت میلیون نفر به هفده میلیون نفر افزایش یافته است. در این شهر، در حالی که بخش کوچکی از جمعیت مرفه در خانه‌های شخصی دارای استخر و باغچه‌های وسیع زندگی می‌کنند و تعداد ساکنان خانه‌ها اغلب کم (با دو فرزند) است، ۲۵ درصد مردم در زاغه‌ها سکونت دارند. به شکل‌های ۱ و ۲ توجه کنید.

● وقتی مهاجران فقیر به شهرها وارد می‌شوند، به‌ناچار برای رفع نیاز خود به مسکن، خوابیدن در مکان‌های عمومی، اجاره اتاق یا ساختن غیرقانونی مسکن موقتی در حاشیه شهر (زاغه‌ها) را انتخاب می‌کنند.

زاغه‌ها در زمین‌های کم‌ارزش بنا می‌شوند و ساکنان آنها هیچ حقی بر زمینی که اشغال کرده‌اند، ندارند. مصالح مورد استفاده برای ساختن این‌گونه خانه‌ها مواد ارزان قیمت مانند فلز، چوب، ضایعات آهن و اتاقک اتومبیل است. زاغه‌ها بسیار کثیف و فاقد امکانات بهداشتی، فاضلاب و توالت‌اند. تعداد کودکان در این مساکن زیاد است.

همان‌طور که می‌دانید، یکی از عوامل مهم رشد سریع شهرها در کشورهای در حال توسعه، مهاجرت از روستاها به شهرها بوده است. در سال گذشته با عوامل جاذبه و دافعه مهاجرت آشنا شدید. کدام جاذبه‌های شهری موجب مهاجرت از روستا به شهر می‌شود؟

وقتی شهرها به سرعت رشد می‌کنند، مسائل و مشکلاتی پدید می‌آید. در این درس با برخی از مهم‌ترین مسائل شهرها در کشورهای در حال توسعه از جمله مسکن، اشتغال، حمل و نقل، خدمات عمومی، مشکلات اجتماعی و آلودگی آشنا می‌شوید.

● مسکن

در اغلب شهرهای جهان، بین محله‌های ثروتمندترین و فقیرترین تضاد و تفاوت زیادی وجود دارد. در این دو بخش کیفیت خانه‌ها و دسترسی به خدمات شهری بسیار متفاوت است. یک مثال خوب در این مورد شهر ساو پائولو است که جمعیت آن

شکل ۱- خانه‌های ثروتمندان (سبک کالیفرنایی) ساو پائولو - برزیل

شکل ۲- منطقه زاغه‌نشین در ساو پائولو - برزیل

گل‌فروشی به کار می‌پردازند یا در مشاغلی چون تعمیر و واکس کفش در خیابان، نوازندگی، خدمتکاری در رستوران‌ها و هتل‌ها، جمع‌آوری ضایعات پلاستیکی و کاغذ و بطری و فروش آنها به فعالیت مشغول می‌شوند.

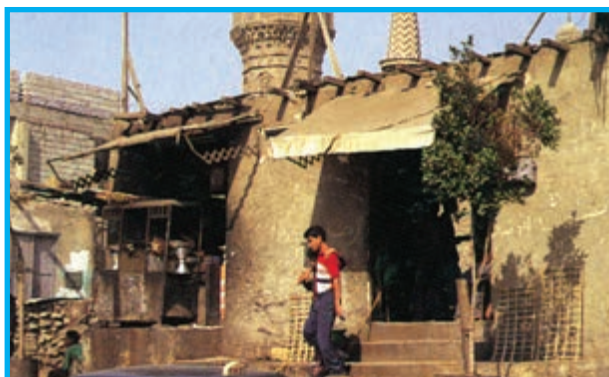
بخش غیررسمی، شامل اقشار کم‌درآمدی است که معمولاً

شکل ۴ - زاغه‌ها، خانه‌هایی فاقد امکانات بهداشتی

شکل ۵ - فروشنده‌گی در خیابان - کره جنوبی

شکل ۶ - شهر مردگان - قاهره

شکل ۳ - هند، زاغه‌نشینان در زیر سایه برج‌های بلند

در قاهره پایتخت مصر که حدود ۱۲ میلیون نفر جمعیت دارد، ۲۵۰۰۰۰ نفر بدون اجازه دولت در حاشیه شرق و جنوب شهر در محل قبرستان وسیعی که به شهر مردگان معروف است، زندگی می‌کنند. در این منطقه وسیع که از خدمات شهرداری محروم است، آرامگاه‌های رهبران مذهبی قدیم نیز قرار دارد. در حالی که در بخش‌هایی از شهر قاهره به‌خصوص در طول منطقه ساحلی، بناهای تاریخی باشکوه، آسمان‌خراش‌ها و هتل‌های مدرن به چشم می‌خورد.

هرچند تعداد آپارتمان‌های جدید در حومه‌ها در حال افزایش است اما به علت گرانی اجاره و هزینه حمل و نقل به شهر، استفاده از آنها برای اغلب مردم امکان‌پذیر نیست.

● اشتغال و بیکاری

بیشتر شهرهای کشورهای در حال توسعه، اقتصاد دوگانه^۱ دارند. بخش رسمی این اقتصاد دوگانه شامل اداره‌ها، کارخانه‌ها، مراکز تجاری و نظایر آن است و بخش غیررسمی آن فعالیت‌هایی را که به مهارت، سواد یا سرمایه زیاد نیاز ندارند، دربر می‌گیرد. مهاجران روستایی یا گروه‌های قومی خارجی که به شهرهای بزرگ می‌آیند، اغلب در قالب کارگران روزمزد موقتی، فروشندگان لباس، نوشیدنی و غذا به صورت دوره‌گرد، سیگارفروشی و

بیشتر بدانیم

در سال ۱۹۹۱، ۳۰ درصد مردم ریودوژانیرو، ۴۵ درصد سکنه مکزیکوسیتی، ۴۰ درصد مردم بمبئی و ۶۰ درصد مردم کلکته در زاغه‌ها زندگی می‌کردند.

بیش از صد هزار نفر از مردم کلکته در خیابان‌ها زندگی می‌کنند و می‌خواهند. اغلب سرپناه‌های موقتی آنها هنگام باران‌های موسمی فرو می‌ریزد.

بیشتر بدانیم

۱۷۰ میلیون سکنه شهرهای کشورهای در حال توسعه به منبع آب نزدیک دسترسی ندارند. در جاکارتا - که بیش از ۱۰ میلیون نفر جمعیت دارد - فقط ۴۰ درصد مردم به آب آشامیدنی دسترسی دارند.

بیشتر بدانیم

در اندونزی، $\frac{1}{3}$ خدمتکاران بومی، جزء گروه سنی ۱۵ سال یا کم‌تر هستند. در تایلند ۱/۵ میلیون نفر از کودکان روزانه به مدت ۱۱ تا ۱۵ ساعت در کارخانه‌های شهری به کار مشغول‌اند و دستمزد آنها نصف حداقل دستمزد بزرگسالان است. در پاکستان و شمال هند از نیروی کار کودکان در صنایع دستی به‌ویژه ریسندگی و بافندگی استفاده می‌شود.

بیشتر بدانیم

مکزیکوسیتی آلوده‌ترین هوای شهری را در جهان داراست. بالاترین تراکم اُژن و مونوکسیدکربن در این ناحیه از جهان دیده می‌شود. دولت با افزایش مالیات بنزین و ممنوعیت تردد اتومبیل‌ها در برخی روزها، می‌کوشد مشکل آلودگی هوا را کنترل کند اما در این زمینه موفق نبوده است.

جایگاه ثابت و دائمی ندارند و در سطح کوچک و ناحیه‌ای (اغلب در خیابان‌ها) به کار می‌پردازند.

استفاده از نیروی کار کودکان در بازار کار شهری یکی از مسائل شهرهای کشورهای در حال توسعه است.

● حمل و نقل

وسایل حمل و نقل عمومی کافی نیست و شهروندان نمی‌توانند به سرعت و با صرف هزینه کم آمد و شد کنند. ترافیک سنگین است و خیابان‌های قدیمی گنجایش اتومبیل‌های موجود را ندارند.

● خدمات عمومی

در شهرهای پرجمعیت مشکلاتی چون کمبود مدرسه، بیمارستان، پلیس و آتش‌نشانی، مشکل جمع‌آوری زباله و سیستم فاضلاب مشاهده می‌شود. تأمین آب آشامیدنی سالم یکی از مهم‌ترین مشکلات شهرهای جهان است.

شکل ۷- پمپ آب خیابانی - هند

● مشکلات اجتماعی

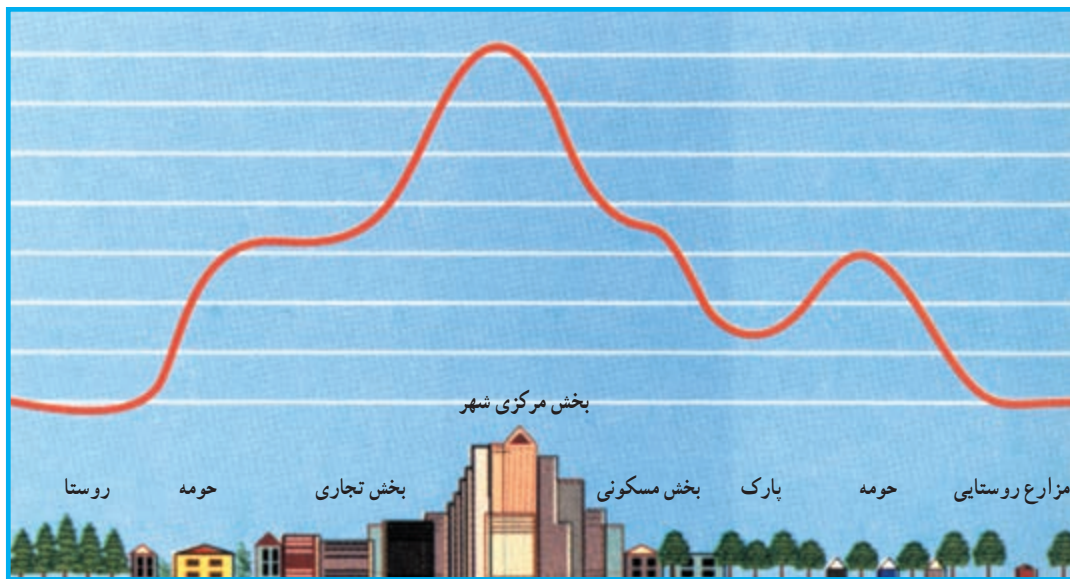
درآمد کم، بی‌کاری و مسکن نامناسب به فقر شهری منجر می‌گردد. فقر شهری موجب افزایش بزهکاری و جرم و جنایت، افزایش تعداد ولگردان خیابانی، از هم پاشیدن خانواده‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی در شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ می‌شود.

• آلودگی

بادها می‌شود. هر چند در شهرها میزان دریافت انرژی خورشید به دلیل آلودگی هوا چندبار کم‌تر از نواحی پیرامونی است، با وجود این، هوای شهرها به‌خصوص در نواحی مرکزی گرم‌تر است. اغلب برفراز شهرها یک جزیرهٔ حرارتی شکل می‌گیرد که ناشی از فعالیت‌های صنعتی، گرمای ناشی از مصرف سوخت‌ها در وسایل نقلیه و ساختمان‌ها، وجود ذرات آلاینده در هوا است.

ساکنان شهرها نسبت به نواحی روستایی در معرض انواع مواد شیمیایی مضر، آلودگی هوا و آلودگی صوتی قرار دارند. به‌همین دلیل، شمار مبتلایان به بیماری‌هایی چون سرطان و امراض عصبی در شهرها بیشتر است. شهرها بر آب و هوای پیرامون خود اثر می‌گذارند (میکروکلیم*). ساختمان‌های شهر موجب اغتشاش و تغییر مسیر

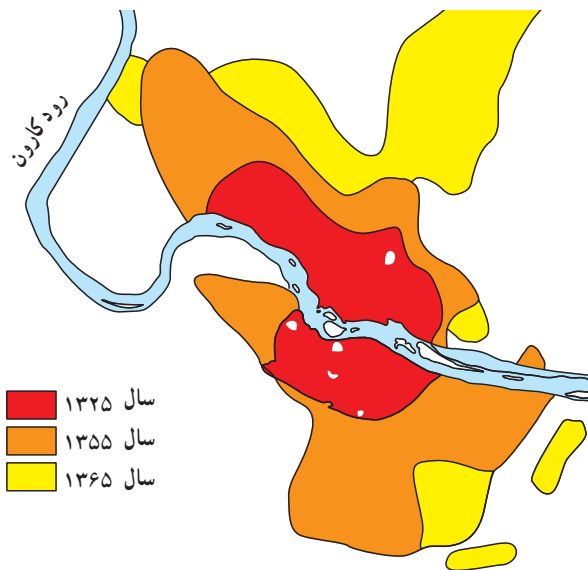

شکل ۸ - نیم‌رخ جزیرهٔ حرارتی در شهر و روستا

همانطور که خواندید، باران‌های اسیدی و جزایر حرارتی در کلان‌شهرها، پیامد سوخت‌های فسیلی است، مصرف انرژی‌های نو مانند خورشیدی، هیدروژن و باد و هسته‌ای توصیه می‌شود. امروزه می‌توان از هیدروژن به جای سوخت‌های فسیلی استفاده کرد. به عنوان مثال از این سوخت در وسایل نقلیه، کارخانه‌های صنعتی، نیروگاه‌ها و منازل مسکونی استفاده کرد.

- ۱- زاغه‌ها از چه موادی ساخته شده‌اند و چه شرایطی دارند؟
 - ۲- منظور از اقتصاد دوگانه در شهرهای کشورهای در حال توسعه چیست؟ توضیح دهید.
 - ۳- علت پدید آمدن جزیرهٔ حرارتی برفراز بخش مرکزی شهرها چیست؟ هنگام عبور از کنار یک پارک در شهر، چه تغییری در هوا احساس می‌کنید؟ به نظر شما چه راه‌حلی برای جلوگیری از تشکیل جزیرهٔ حرارتی برفراز شهرها وجود دارد.
- * مهاجری را تصور کنید که از یک روستا به شهری بزرگ وارد شده است. مشکلاتی را که این فرد با آنها مواجه می‌شود، از زبان او در چند سطر بنویسید و در کلاس بخوانید.

برای مقابله با مشکلات ناشی از شهرنشینی چه باید کرد؟

شکل ۹- توسعه فیزیکی شهر اهواز طی سال‌های ۶۵-۱۳۲۵

می‌دانید رشد سریع شهرنشینی موجب افزایش جمعیت و گسترش فیزیکی شهر می‌شود. به شکل ۹ توجه کنید. این شکل توسعه فیزیکی شهر اهواز را در چند دهه نشان می‌دهد. شهر در چه جهاتی گسترش یافته است؟

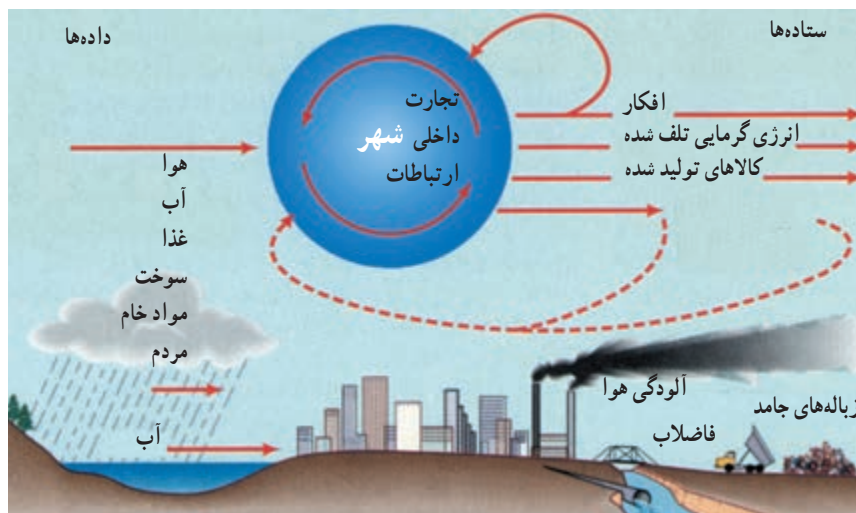
وقتی شهرها به سرعت گسترش می‌یابند، مسئولان و مدیران به موازات رشد سریع جمعیت شهرنشین، نمی‌توانند تأسیسات و تجهیزات لازم را فراهم کنند. در نتیجه، مشکلات زیادی پدید می‌آید که اگر کنترل و هدایت نشود، زندگی ساکنان شهر به شدت مختل می‌گردد. به همین دلیل، صاحب‌نظران در کشورهای مختلف به امر برنامه‌ریزی شهری می‌پردازند. اصولاً برنامه‌ریزی یک فعالیت علمی و منطقی در جهت رسیدن به هدف‌های موردنظر است. هدف نهایی از برنامه‌ریزی شهری، تأمین رفاه شهرنشینان از طریق ایجاد محیطی دلپذیرتر و سالم‌تر در شهر است.

در برنامه‌ریزی شهری چگونه توسعه فیزیکی شهر، نحوه استفاده از اراضی شهر، محله‌بندی، مسکن، ترافیک، فضای سبز و سایر مواردی که درباره جمعیت و عملکرد شهر است بررسی می‌شود.

● شهر به منزله یک سیستم*:

کنید. انرژی در شهر مانند بدن یک موجود زنده، جریان می‌یابد. شهر با روستاها و شهرهای مجاور خود ارتباط دارد و مواد خام، غذا، آب، انرژی، مواد معدنی و همه آن‌چه را که شهرنشینان بدان

یکی از راه‌های بهبود بخشیدن به محیط زندگی شهری این است که به شهر به عنوان یک سیستم توجه کنیم. به شکل ۱۰ دقت

شکل ۱۰- شهر به منزله یک سیستم

جدیدی ایجاد کرد.

شهر مجلسی در اصفهان، صدرا در شیراز و گلبهار در مشهد نمونه‌هایی از جمله این شهرهای جدیدند که به منظور جلوگیری از جذب مهاجران به شهرهای بزرگ و کاهش جمعیت مادرشهرها در پیرامون آن‌ها ایجاد شده‌اند. در برخی کشورهای در حال توسعه سیاست ایجاد شهرهای جدید مشکلات سرریز جمعیت شهرهای بزرگ را حل می‌کند؛ مثلاً برای مقابله با توسعه بی‌رویه شهر قاهره در سال ۱۹۷۰ مقرر شد که پنج شهر جدید در اطراف این شهر ایجاد گردد. البته به دلیل مسائلی چون پیش‌بینی نکردن امکانات اشتغال در این شهرها و قرار گرفتن دو شهر در حاشیه غربی صحرا، این طرح چندان موفق نبوده است.

● مشارکت شهروندان

یکی از مسائل مهمی که در برنامه‌ریزی‌های شهری باید به آن توجه کرد، مشارکت ساکنان شهر یا شهروندان است. برنامه‌ریزان شهری برای دستیابی به اهداف خود باید در کلیه مراحل تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها از نظریات و پیشنهادهای مردم آگاه شوند. در عین حال لازم است که شهروندان نیز در برنامه‌ریزی‌های شهر و تغییر و تحولاتی نظیر احداث یک خیابان، ایجاد فضای سبز، مجتمع‌های مسکونی یا تفریحی و ... مشارکت داشته باشند. آیا می‌توانید بگویید در کشور ما، شورای شهر به چه منظوری تشکیل می‌شود؟

نیازمندند، از محیط پیرامون می‌گیرد. سپس به تولید کالا می‌پردازد و آنها را به خارج از محیط خود می‌فرستد. در شهرهای بزرگ حتی افکار، ایده‌ها، نوآوری‌ها و هنر و تمدن به خارج از شهر صادر می‌شود. شهرها همچنین مواد زاید شامل فاضلاب یا هوای آلوده را به پیرامون خود می‌فرستند. شهر نمی‌تواند بدون محیط پیرامون به زندگی خود ادامه دهد. پس شهر و روستا یک سیستم مرتبطند نه دو چیز جدا از هم.

اگر محیط پیرامون یک شهر خسارت ببیند، به محیط داخلی آن هم آسیب وارد می‌آید و به عکس. به همین دلیل، اگر مسائل و مشکلات روستاها حل نشود، برای رفع مشکلات شهری نیز نمی‌توان برنامه‌ریزی کرد. در برنامه‌ریزی‌های شهری، باید وابستگی متقابل شهر و نواحی اطراف آن و روستاها نیز در نظر گرفته شود.

● شهرهای جدید

یکی از طرح‌هایی که به منظور مقابله با رشد شهرهای بزرگ یا مادرشهرها اجرا می‌شود، طرح ایجاد شهرهای جدید است. * کشور انگلستان از اولین کشورهایی است که ایجاد شهرهای جدید را پیرامون شهر لندن مورد مطالعه و اجرا قرار داده است. * در کشور ایران نیز فکر ایجاد شهرهای جدید در دو دهه اخیر مورد توجه قرار گرفت و وزارت مسکن و شهرسازی در اطراف تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز و اراک شهرهای

شکل ۱۱- شهر جدید هشتگرد- استان البرز

بیشتر بدانیم

در کشور ما از سال ۱۳۴۷ به بعد تهیه طرح‌های جامع ابتدا برای شهرهای بزرگ آغاز شد. در طرح‌های جامع خط‌مشی‌ها و سیاست‌های کلی شهر و چگونگی توسعه آن در آینده تعیین می‌شود. سپس در طرح تفصیلی که به دنبال طرح جامع تهیه می‌شود، سیاست‌های کلی به صورت مفصل‌تر و اقدامات جزء به جزء در محلات شهری، موقعیت و مساحت دقیق زمین برای هر نوع کاربری و... طراحی می‌شود.

مطالعه وضع موجود شهر

تجزیه و تحلیل

تعیین اهداف و اولویت‌ها

تصمیم‌گیری

ارائه راه حل

به عقیده بعضی صاحب‌نظران نباید فقط به محدوده شهری توجه کرد؛ بلکه روستاهای اطراف هم باید مورد نظر قرار گیرند. بر این اساس، از سال ۱۳۶۴ طرح‌های جامع و تفصیلی به طرح‌های توسعه و عمران، حوزه نفوذ و تفصیلی تغییر نام دادند.

به طور کلی مراحل تهیه این طرح‌ها به صورت روبرو است:

۱- منظور از عبارت شهر یک سیستم است، چیست؟ چرا بهتر است در برنامه‌ریزی‌های شهری به شهر

به منزله یک سیستم توجه کنیم؟

۲- به نقشه توسعه فضایی تهران توجه کنید و به

پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

الف: توسعه فیزیکی شهر بیشتر در کدام

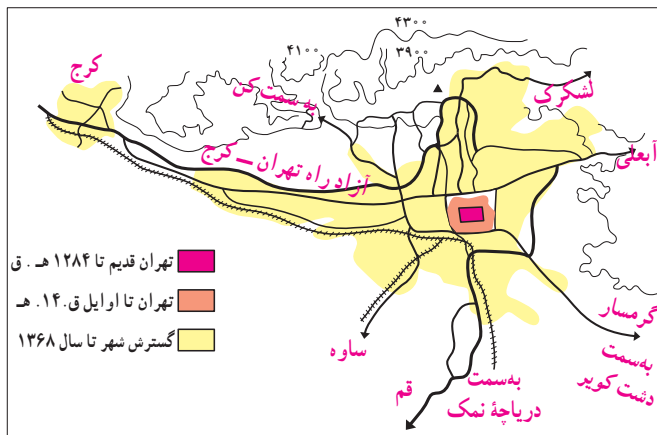
جهت‌های جغرافیایی صورت گرفته است؟

ب: توسعه فیزیکی شهر بیشتر در مسیر کدام

راه‌های ارتباطی بوده است؟

پ: کدام موانع جغرافیایی از توسعه شهر در

بعضی جهت‌ها جلوگیری کرده است؟

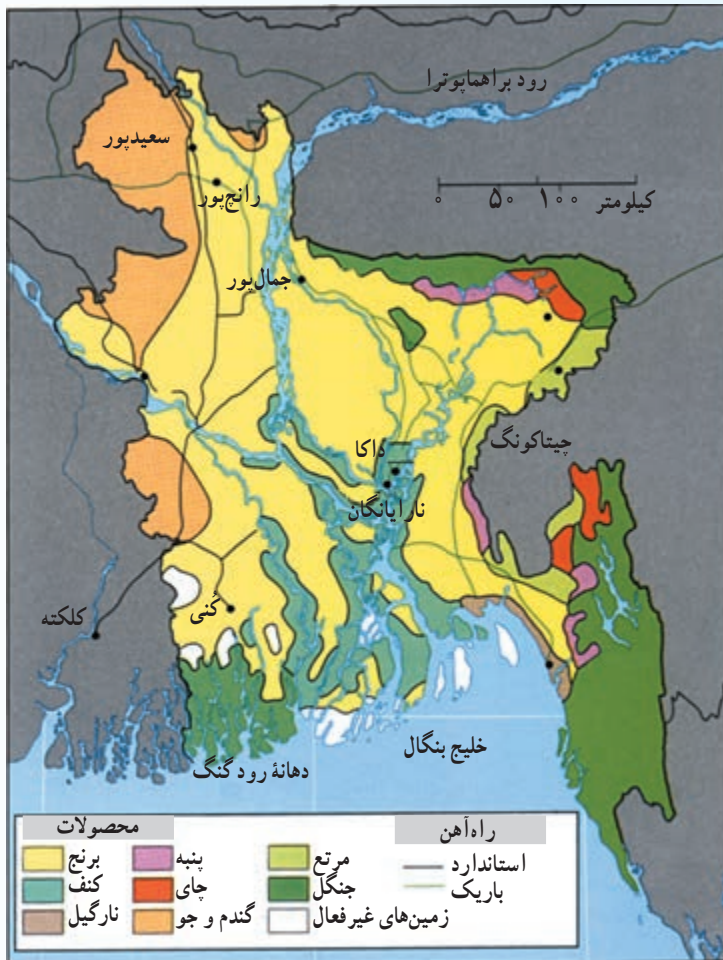

* تحقیق کنید

۱- در محله‌ای از شهر که شما ساکن هستید (یا محلات دیگر شهر)، چه تغییراتی انجام گرفته یا در حال انجام است؟ مثلاً ایجاد فضای سبز و بوستان، خیابان جدید، فروشگاه، هتل، مدرسه و... این تغییرات به نفع چه کسانی است؟ نظر مردم در این زمینه چیست؟ چه مشکلاتی ممکن است به وجود بیاید؟ برای آگاه شدن از نظریات مردم در این مورد، پرسش‌نامه‌ای طراحی و تنظیم کنید، با مردم به مصاحبه بپردازید و حاصل کار را طی گزارشی به کلاس ارائه دهید.

۲- درباره شورای شهر خودتان گزارشی بنویسید و در کلاس بخوانید. در این گزارش به هدف از تشکیل شورای شهر، اسامی اعضای شورای شهر، چگونگی انتخاب آنها، وظایف، مسئولیت‌های اعضای شورا و نحوه مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها، اشاره کنید.

بنگلادش

بنگلادش در سال ۲۰۰۲ میلادی
جمعیت: ۱۳۳, ۰۰۰, ۰۰۰ نفر
مساحت: ۱۴۳, ۹۹۹ کیلومتر مربع
تراکم جمعیت: ۸۰۰ نفر در کیلومتر مربع
نرخ باسوادی بزرگسالان: ۳۷ درصد
امید به زندگی: ۵۶ سال
میانگین درآمد سرانه: ۲۲۰ دلار (۱۹۹۳)
پایتخت: داکا، جمعیت: ۳۸, ۰۰۰, ۰۰۰ نفر

شکل ۱۲- نقشه کشور بنگلادش

کشور بنگلادش در شمال خلیج بنگال و بر روی دلتای بنگال قرار گرفته و از شمال غربی و شرق به وسیله هند احاطه شده است.

پس از استقلال هند از انگلستان (۱۹۴۷ م) پاکستان به عنوان یک کشور جدید به صورت دو بخش مجزا - پاکستان شرقی و غربی - از هند جدا شد. پاکستان شرقی همان کشوری است که امروزه بنگلادش نامیده می‌شود و در سال (۱۹۷۱ م) به صورت یک کشور مستقل درآمد.

بنگلادش کشوری کوچک اما بسیار پرجمعیت است. از نظر جمعیت بطوریکه، پرتراکم‌ترین بخش جهان به حساب می‌آید.

علت تراکم زیاد جمعیت در این کشور، وجود دلتای حاصلخیز بنگال است که از آبرفت رودهای گنگ و براهماپوترا به وجود آمده است. تقریباً $\frac{2}{3}$ زمین‌های این منطقه به زیر کشت می‌روند. کشت غالب برنج است و کف از محصولات عمده کشاورزی محسوب می‌شود.

بنگلادش از فقیرترین کشورهای دنیاست و در گروه کشورهای با توسعه انسانی پایین قرار دارد. مشکلات اصلی این کشور، فقر زیاد، بدهی‌های خارجی و رشد جمعیت است. وقوع طوفان‌های مکرر و طغیان رودخانه‌ها هنگام باران‌های موسمی، این کشور را به آسیب‌پذیرترین نقطه جهان در برابر مخاطرات طبیعی تبدیل کرده است. همه‌ساله به علت وقوع سیل خسارت‌های جانی و مالی فراوانی به مردم این کشور وارد می‌شود.

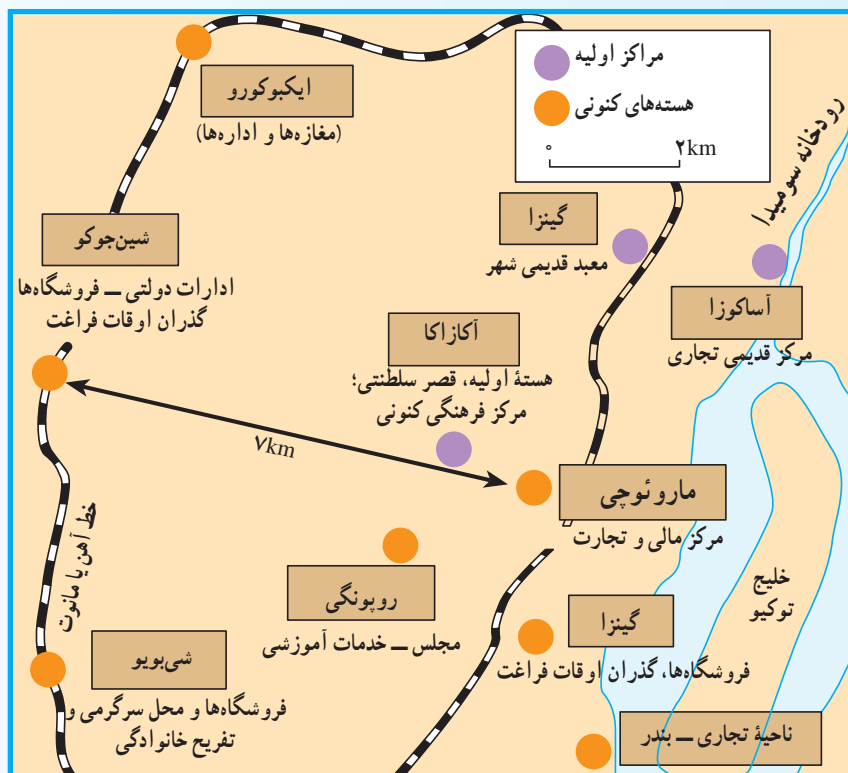
از دهه ۱۹۸۰ به بعد بنگلادش به بخش صنعت توجه بیشتری داشته و برخی تولیدات صنعتی در این کشور افزایش یافته است اما اساس اقتصاد بنگلادش، همچنان کشاورزی است و بیش از ۸۰ درصد مردم در روستاها زندگی می‌کنند.

یکی از پدیده‌های مهم این کشور در دو دهه اخیر، مهاجرت‌های شدید روستایی - شهری است. در نتیجه این مهاجرت‌ها، جمعیت شهرهای مهم و اصلی این کشور - مانند داکا و بندر چیتاکونگ - افزایش یافته‌اند. به علت این مهاجرت‌ها شهرهای بزرگ با مشکلات زیادی مواجه شده‌اند. در داکا، زاغه‌ها نه فقط در حومه‌ها بلکه در کل سطح شهر پراکنده‌اند و میزان آلودگی به دلیل پخش زباله در خیابان‌ها و جاده‌های اطراف شهر، بالاست. آب آشامیدنی ناسالم و وجود بخش غیررسمی از دیگر مشکلات شهرهای بزرگ این کشور است.

شکل ۱۳- بازار کف در بنگلادش

توکیو

شکل ۱۴- توکیو، شهر چند هسته‌ای

ناحیه مگالاپلیس توکیو - یوکوهاما یکی از بزرگ‌ترین تجمع‌های شهری در ساحل اقیانوس آرام است. این ناحیه شامل شهر پایتختی توکیو، بندر یوکوهاما و مرکز صنعتی کاواساکی است که مهم‌ترین منطقه صنعتی ژاپن نیز محسوب می‌شود.

توکیو یکی از ثروتمندترین شهرهای جهان است. در سال ۱۹۹۲ جمعیت ناحیه دولتی متروپلتین توکیو ۱۱ میلیون و جمعیت ناحیه وسیع‌تر آن ۳۱ میلیون نفر بوده است. متروپلتین توکیو مهم‌ترین مرکز تجاری کشور ژاپن است. ناحیه مرکزی توکیو از نظر ساختمان‌ها و جمعیت بسیار متراکم است. مهم‌ترین شبکه اصلی بانک‌ها و کمپانی‌های داخلی و خارجی ژاپن در این شهر قرار دارد.

دو مرکز مهم تجاری توکیو، گینزا (Ginza) و شینجوکو (Shinjuku) نام دارد. گینزا از مشهورترین و گران‌ترین مراکز خرید جهان است. توشیبا، میتسوبیشی و سونی آخرین مدل‌های تولیدات و ابداعات خود را در فروشگاه‌های بزرگ این ناحیه عرضه می‌کنند. بزرگ‌ترین و گران‌ترین رستوران‌ها و سوپرمارکت‌ها در شینجوکو قرار دارند.

ناحیه مرکزی توکیو هنگام روز به محل تجمع مردم و مرکز تجارت بدل می‌شود؛ درحالی که در شب مرکز گذران اوقات فراغت است. توکیو به رغم داشتن ثروت زیاد، با برخی از مشکلات شهرهای بزرگ از جمله

مشکلات حمل و نقل، زمین‌های گران‌قیمت، خانه‌سازی، آلودگی و ... مواجه است.

● **مشکلات حمل و نقل**: هر روز بیش از دو میلیون نفر برای انجام دادن کارهای روزانه خود به بخش مرکزی توکیو مسافرت می‌کنند. روزانه ۱۵ میلیون سفر با قطار، ۷ میلیون با مترو و ۶ میلیون با اتومبیل خصوصی و ۴ میلیون با اتوبوس و تاکسی انجام می‌گیرد.

● **زمین‌های گران‌قیمت**: تقاضا برای زمین‌های بخش‌های مرکزی توکیو زیاد است. همین امر موجب بالا رفتن قیمت زمین و پیدایش آسمان‌خراش‌ها در این نواحی شده است. هرکس آرزوی خرید یک قطعه کوچک زمین را در بخش مرکزی توکیو داشته باشد، باید فوق‌العاده ثروتمند باشد.

● **خانه‌سازی**: اغلب خانه‌ها به هم فشرده و کوچک، دارای یک اتاق و فاقد باغچه‌اند. در نواحی بسیار پرجمعیت، خانواده‌ها از توالت‌ها و آشپزخانه‌های عمومی استفاده می‌کنند. در این شهر بیشتر خانه‌ها از چوب ساخته شده و خطر آتش‌سوزی آنها را تهدید می‌کند. تقاضا برای بوستان و زمین‌بازی و فضای باز زیاد است. با این حال، ژاپن مشکلات مربوط به تأمین آب و دفع فاضلاب شهرهای کشورهای در حال توسعه را ندارد.

● **آلودگی**: رشد جمعیت و صنعت، سبب آلودگی هوا و آب شده است. در گذشته، قلّه فوجی‌یاما در روزهای صاف زمستان از مرکز توکیو قابل مشاهده بود اما امروزه فقط در روزهایی که کارخانه‌ها تعطیل است یا هنگام وزش باد می‌توان آن را دید.

از دهه ۱۹۷۰ به بعد، ژاپن برنامه‌های جالبی برای کاهش آلودگی اجرا کرده است و چون سرمایه و فناوری لازم را نیز در اختیار دارد، در این زمینه تا حدود زیادی موفق بوده است. البته هنوز هم به دلیل وجود تعداد زیاد اتومبیل‌ها و کارخانه‌ها، توکیو با سروصدا و آلودگی هوا روبه‌روست و هنوز تعداد زیادی از فاضلاب‌های خانگی و صنعتی شهر به دهانه خلیج توکیو می‌ریزد.

● **مخاطرات طبیعی**: به دلیل قرار گرفتن ژاپن در حاشیه صفحه‌قاره‌ای، این ناحیه در معرض خطر زلزله قرار دارد. در گذشته، زلزله در ژاپن خسارت‌های فراوانی به بار می‌آورد اما با ساخته شدن ساختمان‌های جدید و بسیار مقاوم در برابر خطر زلزله، امروزه این خسارت‌ها به حداقل رسیده است. نواحی ساحلی توکیو در معرض خطر سیلاب و امواج جزرومدی (تسونامی) قرار دارد.

شکل ۱۵- خط آهن ساخته شده بر فراز جاده اصلی توکیو

شکل ۱۶- هل دادن مردم به داخل قطار در ایستگاه شین‌جو، توکیو

شکل ۱۷- تراکم ساختمان‌های تجاری در بخش مرکزی توکیو